

פו הדוב מטפס ומטפס¹

במלאת 100 שנה לפרסום הספר "Winnie-the-Pooh" מאת א"א מילן

מדוע נמחק שמו של אלתרמן כמתרגם של השירי הכלולים בספר?

זיוה שמיר

ספרו של א"א מילן "פו הדב" נעשה – בזכות הסיפור "הפשוט" והמחוכם שלו ובזכות איורי הצייר ארנסט שפארד – לאחד מספרי הילדים הפופולריים בעולם. הספר, שתורגם ליותר משלושים שפות וניתרגם גם לשפת הקולנוע, ראה אור ב-14.10.1926 תחת הכותרת "Winnie-the-Pooh", ללא המילה "דוב" שבכותרת העברית.

המילה "pooh" ממחישה באנגלית את התגובה לריח רע או לדברי-הבל. אפשר שהמחבר בחר בה כי לבובה הפרוותית של בנו כריסטופר-רובין (גיבור הספר) מלאו בעת היכתב הספר חמש שנים, וריחה כבר הבאיש מן הסתם במרוצת הזמן.

הילד כריסטופר "האמיתי", בן-יחיד להוריו, היה מוקף חיות-מחמד פרוותיות, שחלקן מומחשות ומומחזות בספר. הוא קיבל את Winnie בגיל שנה ולא הרפה ממנה כל ילדותו. הדובונית "Winnie" שבמציאות איבדה בספר את זהותה הנקבית, ונעשתה גיבור ממין זכר המשתוקק בלי-הרף לדבש שמייצרות הדבורים שמסביבו.

ואין אלה סימניה היחידים של מבוכה מגדרית הכרוכה בהולדת הספר. ידוע ש"דפנה", הלוא היא דורותי דה סלינקור (de Sélincourt), אשת הסופר, השתוקקה להולדת בת, וכשנולד בנה-יחידה היא בחרה בעבורו בגדים ותסרוקות של בנות מבלי שתבין שהיא הופכת אותו מטרה ללעגם של חבריו לספסל הלימודים.

¹ נדפס בעיתון "הארץ" ביום 30.9.2026. הנוסח המובא כאן ניתן ע"י המחברת עבור אתר אלתרמן

א"א מילן, כריסטופר-רובין וחיית המחמד ויני

בשנת 1924, כשנתיים לפני פרסום "Winnie-the-Pooh", רכש א"א מילן בית-חוזה כפרי בקרבת יער אשדאון (Ashdown Forest) העתיק שבמחוז סאסקס, כ-50 ק"מ דרום-מזרחית ללונדון. במרחבי היער, שיש בו גם איזורים של קרחות-יער ואפריים פתוחים, טייל הילד הקטן כריסטופר-רובין עם אביו, והתרגש למראה בעלי-החיים הרבים שצצו לקראתם בדרך הילוכם.

שביל הליכה ביער אשדאון

איוריו הצנועים בשחור-לבן של ארנסט שפארד, נעשו חלק אינטגרלי מהספר, וחיבבום על מיליוני קוראים ברחבי העולם. יש הטוענים שצביעתם גורעת מפשטותו החביבה. החיות בספר תמימות ושוחרות-טוב, בניגוד לחיות בספר "פינוקיו", המלאות בערמה ובמרמה. הן צוירו בחדר מלון ששכר הצייר בקרבת היער, ושימרו את חן המקום.

כריסטופר-רובין וחבריו ביער. צייר: ארנסט שפארד

בישראל יצא הספר לאור לראשונה בהוצאת "מחברות לספרות" שבבעלות ישראל זמורה. הוא ראה אור בשנת 1943, בעיצומם של ימי המלחמה והשואה, בתרגומם של ורה ישראלית וא"ד שפיר. את השירים והקטעים המחורזים תרגם אלתרמן, ככתוב בפתח הספר. יש להניח שהמתרגמים והמו"ל חשבו שאין מתאים מאלתרמן להפקת חרוזים קלים, ובהם שיבושים האופייניים לשפת ילדים, אף ידעו שאין בכוחם להתמודד עם השירים הפשוטים והמורכבים. זמורה, אלתרמן ושפיר היו חברים בחבורת "יחדיו", אך עזבו ב-1940 את שלונסקי והקימו בכוחות משותפים את חבורת "מחברות לספרות".

לפנינו חידה התובעת את פתרונה: חלפו 30 שנים, וספר זה, שיצא בפורמט קטן ב-1943, יצא שוב ב-1973 ב"מחברות לספרות" במהדורת אלבום גדולה ומהודרת, שבה נצבעו הציורים המונו-כרומטיים בכל גוני הקשת. הטקסט המתורגם של ישראלית ושפיר, לרבות תרגומי אלתרמן לשירים, נשארו כמות שהם, אך שמו של אלתרמן נמחק משום-מה, הגם ששיריו המתורגמים כלולים בספר ככתבם וכלשונם.

מחיקת השם היא תעלומה: שמו של אלתרמן יכול היה להוסיף יוקרה רבה לספר שיצא במהדורה האלבומית המהודרת. מיהו אפוא האדם שהחליט למחוק את שמו מן הספר, ומדוע בחר בהחלטה כה מוזרה? וחידה נוספת: לפני הפרק הראשון יש שיר-הקדשה, שהועיד המחבר לאשתו שהאיצה בו לכתוב ספר על אוסף-החיות הפרוותיות של בנם-יחידם. נשאלת השאלה: מדוע הושמט שיר-הקדשה זה במהדורת 1943? מדוע הוסיפוהו המו"לים והעורכים בפתח המהדורה האלבומית משנת 1973, שעליה מתנוססים רק שמותיהם של ישראלית ושפיר בלא שמו של אלתרמן? מי תרגם את שיר ההקדשה "To Her"?

אכן, מדובר בשיר-הקדשה סתמי למדיי, וייתכן שחוסר-הברק שלו גרם לישראלית ולשפיר לפסוח עליו. לעומת זאת, בפרק הראשון משמיע פו שיר מבריק בדבר ענן קטן הגאה במעמדו הרם :

How sweet to be a Cloud/ Floating in the Blue!/ Every little cloud/
Always sings aloud. // "How sweet to be a Cloud/ Floating in the
Blue!/ It makes him very proud/ To be a little cloud.

ובתרגום אלתרמן :

טוב להיות ענן פורח/ ברחבי שמים/ כל ענן קטן פורח/ שר תמיד : אני אורח!//
טוב להיות ענן פורח/ ברחבי שמים/ הוא גאה והוא שמח/ למה שהוא ענן פורח.

תיאורו של הענן הקטן המרחף בשמים "מתכתב" כמדומה עם שירו הנודע של ויליאם וורדסוורת "בודד נדדתי כענן" ("I wandered Lonely as a Cloud") שבו הדובר, בשורות קצרות בנות 4 ימבים, מדמה את עצמו לענן בודד המרחף על עמקים והרים, מבלי שיחוש וידע עד כמה מעשיר המראה את נפשו :

I wandered lonely as a cloud/ That floats on high o'er vales and hills
[...I] gazed -and gazed - but little thought /What wealth the show to me
had brought

ובתרגום עברי : "בודד נדדתי כענן / רוחף מעל כל הר וגיא [...] והתבוננתי, פלי הָבָן / איזו בִּרְכָה הִנּוּף צוֹפֵן". [מאנגלית : זיוה שמיר].

בשיר "טוב להיות ענן פורח" לא נצמד אלתרמן למקור האנגלי, ככתבו וכלשונו. את הענן **המרחף** הוא תיאר כ"ענן פורח" ששר תמיד בשמחה, וכך השיג עושר של משמעויות. את הצירוף לקח מן הפיוט "ונתנה תוקף" : "כִּצְלַל עוֹבֵר וּכְעָנָן כֶּלֶה וּכְרוּחַ נוֹשֶׁבֶת וּכְאֶבֶק פּוֹרֵחַ". התואר הרב-משמעי "פורח", הידוע מצירופים כגון : "אורח פורח", "כדור פורח", "עוף פורח", "גמל פורח באוויר" (מבלבל, בורח, מתעופף, ועוד) צירף כאן אלתרמן את המילה "אורח", וכך השיג מטרה כפולה ומכופלת. הצירוף "אורח פורח" מתאר אדם שהגיע ונעלם בתוך זמן קצר. הוא גם מתאר (בעקבות הצירוף הארמי "ארחי פרחי") פרח – איש ריק ופוחז, הולך בטל, או נווד. ואכן, הענן אינו מהות קבועה וסטטית, אלא תופעת-טבע נודדת, המרחפת ונעלמת.

ומאחר שבשיר בולטת המילה "always", אלתרמן שם בפיו של פו את המילים האוקסימורוניות: "כָּל עֵנָן קָטָן פּוֹרֵחַ / שֶׁר תִּמְיֵד : אֲנִי אֹרֵחַ!", שלפיהן הענן הוא גם זמני ובר-חלוף, וגם תופעה קבועה ונצחית (והשוו לצירופים כגון "פגישה לאין קץ" ו"פתאומית לעד"). בשירתו גדושת הניגודים של אלתרמן, פגישה יכולה להימשך לאין-קץ והענן הוא "אורח תמיד" (על משקל "נר תמיד", "קרבן תמיד" ו"לחם תמיד").

השירים הכלולים ב"פו הדב" אינם שירי איגיון (non-sense) כפי שאחדים הגדירו בטעות. אין בהם להג אישי פרוע. יש בהם אמנם גלישה ללשון ילדים לא-תקנית, אך אוצר-המילים מובן, ללא לשון גיפּרִיש (גיבובית) המסתפקת בצליל, בחריזה ובמשקל. רק בשיר אחד משמיע פו מין צירופים חסרי-פשר כ"טידל-יידל". כל השירים עוסקים בעניינים עמוקים ועקרוניים, כגון: אובדן כיוונים, מבוכה מגדרית, בלבול בין מוקדם למאוחר, בין גובה לנומד, בין תמימות לתחכום, בין חכמה לטמטום, וכיוצא באלה עניינים המעסיקים גם את המבוגרים, ולא את הילדים בלבד.

מדוע אפוא ויתרו בהוצאת "מחברות לספרות" על אזכור שמו של אלתרמן? ייתכן שלא שכחו את פרישתו מההוצאה בסוף שנת 1961 ותחילת שנת 1962, עת נאלץ למכור את זכויותיו להוצאת הקיבוץ המאוחד (בזמנו של מנחם דורמן, ידידו ומעריצו של המשורר, שעמד אז בראש ההוצאה). מכירת הזכויות העניקה לאלתרמן אפשרות לנסוע לניו-יורק ולהביא ארצה את תרצה בתו, שנקלעה למצב נפשי קשה. ייתכן שהוא לא שיתף את ידידיו במטרת הנסיעה, ובהוצאת "מחברות לספרות" נפגעו קשות מהמהלך, והחליטו למחוק את שמו של אלתרמן (שכבר לא היה "אחד משלנו") מהמהדורה המפוארת.

וישנן אפשרויות נוספות: ייתכן שדווקא שהוצאת "הקיבוץ המאוחד" לא רצתה ששמו של אלתרמן יתנוסס על ספר היוצא בהוצאה אחרת. ואף זאת: ייתכן שכאשר הוחלט ב-1973 לצרף את שיר ההקדשה, שהושמט מן המהדורה המוקדמת של 1943, תרגם את השיר מישהו מההוצאה, שכללה גם את מודן (אולי תרגמה אותו שולה מודן שכבר חיברה חרוזים רבים לילדים). ייתכן שהוחלט להשמיט את שמות המתרגמים, וכך נשמט גם שמו של אלתרמן. כך או אחרת, נעשתה כאן טעות מרה שלא העידה על שיקול דעת. בחרוזים ה"פשוטים" הללו יש ניצוצות של גאונות. במשך יובל שנים קראו הילדים והוריהם ספר, מבלי דעת שאת שיריו תרגם אלתרמן.

מעניין להיווכח שב-1958, הלא היא שנת העשור למדינה, כתב אלתרמן מעשייה מחורזת – "מעשה בחיריק קטן" – שבה החיריק הקטן, מטפס על ההר: "יִנְתְּחִיל/ מְטֵפֵס, מְטֵפֵס... / מְטֵפֵס... / מְטֵפֵס / מְטֵפֵס / מְטֵפֵס / וּמְטֵפֵס [...] וְטֵפֵס / וְטֵפֵס / וְטֵפֵס, / כָּל הַלֵּלָה טֵפֵס חִירִיק קֵט כְּגִנְגֵר".

מתברר אפוא שאלתרמן שם אולי במגירה את השירים שחיבר בעבור "פו הדוב", אך לא שכח אותם לגמרי, שהרי בספר משנת 1943, בצד איור בשחור-לבן של שפארד, מתואר פו הדוב בשורות קצרות: "הוא טִפֵּס/ וְטִפֵּס/ וְטִפֵּס, / וְכָל אוֹתָהּ/ שָׁעָה/ שְׁטִיפֵס/ שָׁר לְעֶצְמוֹ/ זָמַר קֶטֶן/ בָּזָה/ הִלְשֹׁן: יָזָה מִצְחִיק, זָה מְגַחֵךְ, / שֶׁדָּבֵשׁ הָדָב אוֹהֵב כָּל קֶךְ' - -". יוצא אפוא שגם אצל משורר כמו אלתרמן, שחיבר בחייו רבבות חרוזים, שום טיפה לא אבדה לבטלה.

לקראת סוף הספר נכלל בו שיר תהילה על מעלליו של פו, אף-על-פי שאיש אינו יודע מה עולל. בין השאר נכתב עליו שהוא הציל מישהו מטביעה, הגם שלא ידע לשחות: הנוסח האנגלי הוא:

On a /But he managed to float/ And I don't know if he could swim or not,
Well, a sort of pot—/(*On a sort of what?*) /sort of boat

"וְהָיָה זֶה שְׁחָן אוֹלִי טוֹב אוֹלִי רָע, / אֵךְ הוּא צָף בְּצָרָה/ עַל צוּרָה שֶׁל סִירָה/ (מַה? עַל אִיזוֹ צוּרָה?)/ טוֹב, עַל סִיר אוֹ קִדְרָה".

פו צף אפוא על boat או על pot, ואלתרמן ניצל את העובדה שהמילים "סיר" ו"סירה" יכולות להמיר זו את זו בלשון המקרא, כבפסוקים:

- "יִרְתִּיחַ פְּסִיר מְצוּלָה יָם יָשִׁים בְּמִרְקָחָה" (איוב מא, כג);
- "בְּשָׁלוֹ בַּסִּירוֹת וּבִדְוָדִים וּבַצִּלְחוֹת" (דבה"ב לה, יג).

ייתכן שאלתרמן זכר גם את שיר-הילדים "דב" של ביאליק, שבו נכתב שיש לקדם את הדוב בגילויי כבוד: "צוּעֵד צָעֵד וְהִתְרַפּוֹת, / כָּבֵד בְּשָׁר, כָּבֵד בְּפוֹת, / נִפְצוּ סִירוֹת, שֶׁבְּרוּ סִפּוֹת, / עָרְכוּ שֶׁלְחָן, פָּרְשׁוּ מִפּוֹת". הידעו המתרגמים החדשים ידעו שבלשון המקורות "סיר" הוא סירה ו"סירה היא סיר"?

ספר מופת זקוק בכל דור לתרגום עדכני, משובח מקודמו. התרגומים החדשים של "פו הדב" משקפים צורך אמיתי וטוב שהם נוספו למדף הספרים העברי, אך דומני שאת חרוזיו של אלתרמן לא היה צריך להחליף בחרוזיהם (גם אם יש בהם פה ושם איזו מילה מיושנת). אי-אפשר לדעתי להתחרות בחרוזי הבדולח של אלתרמן, גם כשמדובר בחרוזי-שטות שהיו בעבורו כמפל-עט בלבד.

* תודה לאנשי "גנזים" ו"בית אריאלה" שהעמידו לרשותי את המהדורה הראשונה של "פו הדב".